

ILK MAKTAB OSTONASIGA KELGAN 1-SINF O'QUVCHILARIMIZGA ALIFBE DARSLIGINI O'QITISHDA BILIM KO'NIKMALARINI HOSIL QILISH

Temirova Mohigul

Namangan viloyati To'raqo'rg'on tumani 20-maktab
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ilk maktab ostonasiga qadam qo'ygan yosh o'quvchilar, xususan, 1-sinf o'quvchilariga "Alifbe" darsligini o'qitishda bilim ko'nikmalarni hosil qilish haqida atroflicha bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, maktab darsligi, bilim-ko'nikmalar, bolalar psixologiyasi va h.k.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning kelajakdagi taraqqiyotini belgilab beruvchi ruhiy, ta'limiy asoslar qo'yiladi. Savod o'rgatishning tayyorgarlik davri bola maktabga ilk qadam qo'ygandan boshlanadi. Alifbe davrigacha bolada maktab ta'lim jarayonlariga moslashish ko'nikmalari shakllana boshlaydi. Tayyorgarlik davri asosan bolalar jamoasini tashkil etish, ularda do'stlik va o'rtoqlikni qadrlash, sinf va maktabda o'zini yaxshi tutish, odob-axloq qoidalariga amal qilish, eng muhimi, bolalarda dastlabki kunlardan o'qish, o'rganishga havas uyg'otishdir. Tayyorgarlik davrida bolalar nutqini o'stirishga, tevarak-atrofdagi narsalar haqida gapirib berishga, rasmlarni tomosha qilib, mazmunini so'zlab berishga o'rgatiladi. Xat-savod o'rgatishning asosini alifbo davri tashkil etadi. So'z va bo'g'inlarni o'qishga o'rgatishda tovush-harflarni alohida-alohida aytib o'qimaslikka, balki tovush-harflarni bo'g'inda to'g'ri qo'shib talaffuz qilishga, so'zlarni og'zaki nuqtdagi kabi yaxlit holda tovushlar uyg'unligiga rioya qilib o'qishga odatlantiriladi. Tovush(hatf) va bo'g'inlarning birikkan holatda bo'lishiga alohida e'tiborni qaratish lozim. O'quvchilar nutqini o'stirish savodga o'rgatish davrida so'z ustida ishlashga doir mashqlar asosida amalga oshiriladi. Nutq o'stirishning so'z ustida ishlash, so'z birikmasi va gap ustida ishlash, bog'lanishli nutq ustida ishlash kabi qator yo'nalishlari bevosita bir-biri bilan bog'liq bo'lib, ta'lim jarayonida savodga o'rgatishning tahlil-tarkib usuli talabiga ko'ra yaxlit holatda namonoy bo'ladi. O'qituvchi darslikda berilgan rasmlardan, so'z va gaplardan foydalanib, shuningdek,

qo'shimcha ko'rgazma materiallar asosida har bir so'zning alohida ma'noga ega ekanligini o'quvchilarga tushuntiradi.

Ma'lumki, o'qituvchi didaktik o'yin darslarni o'tkazish uchun juda ko'p adabiyotlar bilan tanishishi, o'quvchilarning bilim darajasi, yoshi, psixologik xususiyatlari, iqtidorini hisobga olish zarur. Didaktik o'yinli darslar yangi mavzuni bayon qilish, mustahkamlash, bolalar bilimni sinab ko'rish va baholash jarayonida qo'llanilishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilarni yakkama-yakka, keyinchlik guruhli o'yinlarga tayyorlashi, ular muvaffaqiyatli chiqqanidan so'ng ommaviy o'yin darslarini o'tkizish kerak, chunki o'quvchilar didaktik o'yin darslarida ishtirok etish uchun kerakli bilim, ko'nikma va malakalarni egallagan bo'lishlari zarur. Savodga o'rgatish davrida qo'llaniladigan ba'zi didaktik o'yin mashg'ulotlaridan namunalar keltiramiz: Mazkur didaktik o'yinni alifbegacha davr va alifbe davrida qo'llash mumkin. O'quvchilarga bir so'z o'qib eshittiriladi. Masalan, "Ism" so'zi. Agar o'quvchilar mazkur so'zni yoza olsalar, alifbe davrida bu so'zni sinf xattaxtasiga yozib qo'yish mumkin. So'ngra so'zdagi har bir harfga alohida so'zlar toptiriladi. "Ism" so'zidagi I, S, M harflari uchun o'quvchilar: I-Ilon, S- sigir, M- maymun so'zlarini topadilar. O'qituvchi mazkur so'zlar ishtirokida gap tuzdiradi. O'quvchilar "Hayvonot bo'gida ilon, maymun bo'ladi, sigir esa bo'lmaydi", "Men ilon, maymun, sigir rasmini chizdim" kabi gaplarini tuzishi mumkin. Ilon, sigir, maymun so'zlarini bo'g'inlarga bo'lib o'rgatish, so'zlar tarkibidagi unlilar haqidagi ma'lumotni mustahkamlash asosida o'quvchilarning bo'g'in va tovush munosabatiga oid tushunchalari rivojlantiriladi.

Bu davrda o'quvchilarning diqqati fe'lning leksik ma'nosiga qaratiladi; fe'l uchun tipik hisoblangan leksikgrammatik ma'noni, ya'ni predmetning harakatini bildirishni umumlashtirish imkonini beradigan aniq material yig'iladi. Fe'l ustida ishlash mashqlarini "Alifbe"dagi so'z va mashqlarni o'qish, rasmga qarab gap tuzish bilan bog'lab o'tkaziladi. Bunda o'qituvchi o'quvchilar gap tuzishda mazmunga mos fe'lni topishga, so'z nimani bildirishini va qanday so'roqqa javob bo'lishini aniqlashga yordam beradigan sharoit yaratadi. Masalan, bolalar kuzda meva va sabzavotlarni, daraxtlarni kuzatib yoki rasmlarni ko'rib, gapni mazmunga mos so'zlar bilan to'ldiradilar: Kuzda mevalar nima qiladi?... (pishadi), sabzavotlar nima qiladi?... (yetiladi), daraxtlar barglari nima qiladi?... (sarg'ayadi). Bolalar nima qilyaptilar?... (dam olyaptilar),... (o'ynayaptilar), (ishlayaptilar). Fe'lni o'rganishda maqsadga qaratilgan ishlar harakatni bildirgan so'zlar mavzusini o'rganishdan boshlanadi (1-sinf, o'quv yilining 2-yarmi). Fe'l leksik ma'nosi bilan grammatik ma'nosi (harakat bildirishi) mos keladigan (nima qilyapti?) yugurayapti, arralayapti, sakrayapti, (nima qildi?) yugurdi, arraladi, sakradi, (nima qiladi?) yuguradi, arralaydi, sakraydi kabi misollardan foydalanish bilan o'quvchilar o'zlari bajargan harakatlarni

aytishni so'rab, ular bergan javobini (fe'lni) so'roqlari bilan xattaxtaga yozib, suhbat o'tkazish bilan tushuntiriladi.

Ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lgan maktabgacha ta'lim jarayonining bosh vazifasi bog'cha tarbiyalanuvchilarni har tomonlama tarbiyalashdan iborat bo'lib, bunga ta'limning interfaol usullaridan unumli foydalanibgina erishish mumkin. Ta'lim jarayoni bir-birini davom ettirish, to'ldirish, takomillashtirish bilan bog'liq. Inson butun umri davomida ta'lim oladi, o'rganadi, izlanadi va xulosa qiladi. Shunga ko'ra maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilarining dars ishlanmalarida dars mobaynida tinglovchilarni faollashtirish usullari, vositalari aniq ko'rsatilmog'i lozim. Darsning maqsadi, asosan, tinglovchilarni mantiqiy fikrlashga undash, o'z fikrini mustaqil bayon etish, umumiy qabul qilingan tartibga rioya qilish, mavzu asosida yakuniy mulohaza yuritish, tegishli tavsiyalar tuzishga qaratilmog'i kerak. Demak, biz har bir mashg'ulot o'tish barobarida o'z oldimizga bir qancha vazifalarni qo'yishimiz lozim bo'ladi. Bunda xalq pedagogikasi bolalarda odob-axloq ko'nikmalarini shakllantirish, ular qalbida insofilik, mehnatsevarlik, rostgo'ylik, kamtarlik, diyonatlilik, e'tiqodlilik, tug'ishganlarga nisbatan mehr-oqibatlilik, ilm olishga qiziqish, tabiatga nisbatan oqilona munosabatni shakllantirish, milliy qadriyatlar, madaniy meros, xalq og'zaki ijodi namunalarini o'zlashtirish, badiiy tafakkurni boyitish, bola shaxsida ijobiy fazilatlarni tarkib toptirish kabi maqsadlarni o'z oldiga qo'yadi. Shuningdek xalq pedagogikasi maktabgacha yoshdagi bolalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ongida yangicha dunyoqarash va milliylikni mujassamlashtirish, milliy istiqlol g'oyasi, madaniy-ma'rifiy tushunchalar haqida ilk ma'lumot berish, oila mahalla va pedagogic jamoa hamkorligida bola shaxsida axloqiy sifatlarni tarkib toptirish, talim-tarbiya jarayonida pedagogik talablar hamohangligiga erishish, milliy urfodatlardan oqilona foydalangan holda bola tarbiyasiga yondashish kabi ilg'or g'oyalarni olg'a suradi.

“Bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan, tabiat va jamiyatdagi voqea-hodisalar xususida yosh kitobxon tushunchasi darajasida ma'lumot beradigan sho'x va o'ynoqi, tarbiyaviy ahamiyat kasb etadigan asarlarni tushunish qon-qonimizga singib ketgan. Shu sababli ham shoir-u noshirlarimiz hazilkash, sho'x, o'yinqaroq, topqir bolakaylar haqida hazilhuzulga boy yumoristik she'r-u hikoyalar, doston-u qissalar bitadilar: nabotot va hayvonot dunyosini bolalarning hayratomuz nigohi bilan qayta-qayta kashf qiladilar: parranda, darrandalarni misol qilib, ibratomuz ertag-u masallar yozadilar: Vatan - kindik qoni to'kilgan muqaddas Ona tuproqqa sadoqat, ustozlar va ota-onalar hurmatini sharaflash ruhidagi she'r-u dostonlar yaratadilar; bolalarni ilm-ma'rifat nuridan bahramand bo'lishgachorlovchi - maktab, kitob va boshqa turli o'quv qurollarini madh etuvchi asarlar bitadilar va hokazo. Albatta, bu mavzularning har biri ham umrboqiyliigi va bolalar adabtyotida doimo sezilarli mavqe kasb etishi isbot talab qilmaydigan haqiqatdir. Biroq ana shu haqiqatlarni har bir

avlod qanday qayta kashf qilyapti va bu kashfiyotlarning badiiyat darajasi qanday degan savol doimo oldimizda ko'ndalang turishi ham tabiiydir. Bolalar adabiyoti, nazarimizda, hayotning o'zi qadar qadimiy bo'lib, onaning birinchi bolasiga aytgan ilk allasidan boshlanib, xalq og'zaki ijodida bolalarning tili burro bo'lishiga yo'naltirilgan tez aytishlar, fikrini, zehnini charxlashga yo'naltirilgan topishmoqlar, o'yin qo'shiqlaridan masallar-u ertaklargacha bo'lgan qanchadan qancha aynan bolalarga mo'ljallangan janrlar tarzida namoyon bo'ladi. Aslida esa ularning barchasi o'sib kelayotgan yosh avlodning ma'naviy kamoloti manfaatlariga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alifbe kitobi darslik 1-sinf 2020 T
2. Savod o'rgatish metodikasi X.G'ulomova TDPU 2009
3. Savodga o'rgatish metodlar G'ulomova X S.Matjon 2008